

**BANKLARDA KREDITLAR TASNIFINI YAXSHILASH ORQALI  
RENTABELLIKNI TA'MINLASH YO'LLARI****Kinjayev Kattakul Nurmatovich**

Tayanch doktorant

Denov tadbirkorlik va pedagogika institute

ORCID: 0009-0002-9315-1395

E-mail: [samurai6356693@gmail.com](mailto:samurai6356693@gmail.com)

**Annotatsiya.** Ushbu tezisda tijorat banklarida kreditlar tasnifini takomillashtirishning rentabellikka ta'siri O'zbekiston bank tizimi misolida yoritiladi. Kreditlarni faqat standart, substandart yoki muammoli toifalarga ajratish bilan cheklanib qolish bank foydasining haqiqiy sifatini to'liq ochib bermaydi. Bank faoliyati amaliyotida kredit portfelining daromadlilik kreditning nominal foiz stavkasi bilan emas, balki uning qaytish ehtimoli, zaxira yuklamasi, monitoring xarajatlari, ta'minot sifati va qarzdorning pul oqimi barqarorligi bilan belgilanadi. Tezisda kredit tasnifini boshqaruv vositasiga aylantirish, substandart kreditlar qatlamini alohida tahlil qilish, riskka mos daromadlilik tamoyilidan foydalanish va kredit siyosatini chuqur segmentatsiya qilish zarurligi asoslab beriladi. O'zbekiston Respublikasi bank qonunchiligi va Markaziy bankning aktivlar sifatini tasniflash bo'yicha me'yorlari ushbu jarayonning huquqiy asosini tashkil etadi.

**Kalit so'zlar:** kredit portfeli, kreditlar tasnifi, rentabellik, bank foydasi, muammoli kreditlar, substandart kreditlar, zaxiralar, kredit riski, O'zbekiston bank tizimi.

**Kirish.**

Bozor iqtisodiyoti sharoitida tijorat banklari daromadining asosiy qismi kredit operatsiyalaridan shakllanadi. Shu sababli kredit portfelining sifati bankning umumiy moliyaviy natijasini belgilovchi markaziy omillardan biriga aylanadi. O'zbekiston Respublikasining "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi Qonuni bank operatsiyalarining huquqiy asoslarini belgilaydi, aktivlar sifatini tasniflash to'g'risidagi nizom esa tijorat banklarida kreditlar va boshqa aktivlar bo'yicha ehtimoliy yo'qotishlarni qoplash uchun zaxiralar shakllantirish tartibini o'rnatadi. Bu me'yorlar banklar faoliyatini nazorat qilish uchun zarur, biroq rentabellikni boshqarish nuqtai nazaridan yanada chuqurroq yondashuv talab etiladi. Chunki kredit rasmiy jihatdan "sifatli" ko'rinishi mumkin, lekin amalda u yuqori xizmat ko'rsatish xarajati, sust pul oqimi yoki zaif ta'minot tufayli bankka kutilgan foydani bermasligi mumkin.

Bugungi kunda O'zbekiston bank tizimida kreditlarning salmog'i juda yuqori bo'lib qolmoqda. 2025-yil 1-iyul holatiga ko'ra tijorat banklarining jami aktivlari 852,2 trln so'mni, jami kredit qo'yilmalari esa 575,2 trln so'mni tashkil etgan. Bu shuni anglatadiki, bank tizimida asosiy daromad keltiruvchi aktiv sifatida aynan kreditlar ustun turadi. Shu bilan birga bank tizimi daromadlilik ko'rsatkichlari kredit portfeli sifati bilan chambarchas bog'liq bo'lib, 2025-yil 1-iyun holatida foizli daromadlar 49,7 trln so'mga, foiz marjasi esa 15,1 trln so'mga yetgan. Demak, kreditlar sifati va ularning to'g'ri tasniflanishi bank foydasining hajmi emas, balki sifatini belgilaydi.

### **Adabiyotlar tahlili.**

O'zbekiston bank amaliyotida kredit portfelini boshqarish va kreditlar tasnifini takomillashtirish masalasini tizimli ko'rgan tadqiqotchilardan biri H.H. Otamurodov hisoblanadi. Uning 2019-yilda himoya qilingan "Tijorat banklari kredit portfelini boshqarishni takomillashtirish" mavzusidagi tadqiqotida kredit portfeli bankning oddiy aktivlar yig'indisi emas, balki risk, daromadlilik va barqarorlikning o'zaro bog'liq tizimi sifatida talqin qilinadi.

M.M. Adilov tijorat banklari kredit portfeli samaradorligini oshirishda kredit siyosatining o'rni va ahamiyatini alohida tadqiq qilgan. Uning ishida kredit siyosati bankning kreditlash ustuvorliklarini belgilovchi, portfel sifatini shakllantiruvchi va daromadlilikka bevosita ta'sir qiluvchi ichki boshqaruv vositasi sifatida izohlanadi.

F.K. Xolmamatov banklar moliyaviy barqarorligini ta'minlash masalalarini tadqiq etar ekan, kredit portfeli sifati va bank barqarorligi o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni alohida ko'rsatadi. Uning ishida moliyaviy barqarorlik faqat kapital yoki likvidlik ko'rsatkichlari bilan emas, balki kreditlar sifati, muammoli kreditlar dinamikasi va risklarni jilovlash darajasi bilan baholanishi asoslangan.

R.H. Maxmudov tijorat banklarida muammoli kreditlar bilan ishlash amaliyotidagi muammolar va ularni bartaraf etish yo'llarini ancha amaliy ruhda tadqiq qilgan. Uning maqolasida muammoli kreditlarni muddati, sifati, ta'minoti, resurs manbasi va kredit bo'yicha qaror qabul qiluvchi subyekt bo'yicha tasniflash maqsadga muvofiqligi asoslanadi.

N.N. Mavlanov kreditga layoqatlilikni baholash bo'yicha "kompleks tahlil" yondashuvini taklif etib, bu jarayonda faqat miqdoriy ko'rsatkichlar yetarli emasligini ko'rsatadi. Uning maqolasida kreditga layoqatlilikni baholashda korxonaning tarmoq xususiyatlari, mahsulot raqobatbardoshligi, moliyaviy holati, moliyaviy natijalari, boshqaruvi, biznes obro'si, kredit riski va pul oqimlari birgalikda ko'rib chiqilishi zarurligi asoslangan.

E.I. Saidov O'zbekiston bank tizimida raqamli transformatsiyaning moliyaviy samaradorlikka ta'sirini tadqiq qilib, bank faoliyatini baholashda ROA, ROE, NIM,

CIR va NPL kabi ko'rsatkichlarning o'zaro bog'liqligiga e'tibor qaratadi. Uning ishi bevosita kreditlar tasnifiga bag'ishlanmagan bo'lsa-da, bank samaradorligi va muammoli aktivlar ulushi o'rtasidagi bog'liqlikni ko'rsatishi bilan bizning mavzu uchun muhimdir.

D.R. Ismatov bank tizimining tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishdagi o'rnini tadqiq etar ekan, O'zbekiston bank tizimining so'nggi yillardagi transformatsiyasi, raqamli innovatsiyalar va kreditlash mexanizmlarining iqtisodiy subyektlarga ta'sirini tahlil qiladi.

### **Asosiy qism.**

Kreditlar tasnifini yaxshilash zarurati ayniqsa muammoli kreditlar dinamikasida yaqqol ko'rinadi. 2025-yil 1-iyul holatida muammoli kreditlar hajmi 21,87 trln so'mni tashkil etib, jami kredit portfeliga nisbatan 3,8 foiz ulushni egallagan. Bu ko'rsatkich foiz nisbatida juda yuqori ko'rinmasligi mumkin, lekin mutlaq hajm jihatidan juda katta moliyaviy bosimdir. Har qanday muammoli kredit bankdan qo'shimcha zaxira yaratishni, kredit bo'yicha daromadni qayta ko'rib chiqishni, ayrim hollarda sud yoki undirish xarajatlarini talab qiladi. Natijada nominal foizli daromad bankning haqiqiy sof foydasiga aylanmay qoladi. Shuning uchun kreditlar tasnifi faqat kredit qaysi toifaga mansub ekanini ko'rsatib qo'yadigan mexanizm emas, balki bankning kelajakdagi foydasini himoya qiladigan erta signal tizimi bo'lishi kerak.

Amaliyotda eng katta muammo shundaki, ko'plab banklar kredit tasnifini asosan regulyator talabi darajasida olib boradi. Bunda kredit standart, substandart yoki muammoli sifatida qayd etiladi, lekin shu kreditning tarmoqdagi holati, qarzdor pul oqimining mavsumiyliigi, ta'minotning qay darajada tez realizatsiya qilinishi yoki kreditning bankka keltirayotgan sof iqtisodiy natijasi yetarli darajada baholanmaydi. Natijada kredit rasmiy jihatdan xavf darajasi past ko'rinrsa ham, foyda nuqtai nazaridan zaif bo'lishi mumkin. Masalan, yuqori foiz stavkasida berilgan kredit agar doimiy monitoring, qo'shimcha nazorat va keyinchalik zaxira ajratishni talab qilsa, uning bank uchun haqiqiy daromadliligi ancha past bo'ladi. Shu sababli kreditlar tasnifini nominal emas, riskka mos rentabellik asosida takomillashtirish zarur.

Bu yerda eng muhim qatlam substandart kreditlardir. Odatda banklar muammoli kreditlar bilan faol shug'ullanadi, lekin substandart qatlamga yetarli e'tibor bermaydi. Holbuki, aynan shu qatlam bank foydasiga eng katta yashirin xavfni tug'diradi. Substandart kreditlar hali to'liq muammoli aktiv darajasiga yetmagan bo'ladi, lekin ularning katta qismi kelajakda qoniqarsiz yoki shubhali toifaga o'tishi mumkin. Agar bank shu bosqichda qarzdorning pul oqimi, hisobvaraqlar aylanishi, shartnoma intizomi va ta'minot sifatini chuqur tahlil qilsa, kelajakdagi zararlarning oldini oladi.

Aks holda bank bugun daromad olayotgandek ko'rinadi, ammo ertaga katta zaxira yukiga duch keladi.

Kreditlar tasnifini yaxshilashning birinchi amaliy yo'li ularni ko'p qatlamli guruhlashdan iborat. Bunda birinchi qatlam prudensial tasnif bo'lib qoladi. Ikkinchi qatlam kreditni tarmoq, hudud, valuta, muddat va qarzdor turi bo'yicha ajratadi. Uchinchi qatlam qarzdorning pul oqimi va xulqiy ko'rsatkichlarini qamrab oladi. To'rtinchi qatlam esa kreditning bank uchun real daromadlilikini baholaydi. Bunday model orqali bank qaysi kredit rasmiy jihatdan xavfsiz, lekin iqtisodiy jihatdan zaif ekanini, qaysi kredit esa mo'tadil foiz stavkasiga ega bo'lsa ham barqaror foyda berayotganini aniq ko'ra oladi. Shu tariqa tasniflash jarayoni hisobot uchun emas, boshqaruv qarori uchun ishlay boshlaydi.

Ikkinchi muhim yo'l raqamli monitoringni kuchaytirishdir. Hozirgi sharoitda banklar qarzdorning hisobvaraqlari aylanmasi, soliq tushumlari, pul oqimlari, kechikishlar tarixi va boshqa ko'rsatkichlarni tezkor kuzatish imkoniyatiga ega. Agar shu ma'lumotlar kredit tasnifi bilan bog'lansa, bank muammoni kechikib emas, erta bosqichda aniqlaydi. Bu esa kreditni qayta tuzish, foiz siyosatini o'zgartirish yoki qo'shimcha ta'minot talab qilish choralari o'z vaqtida ko'rishga imkon beradi. Amaliy ahamiyat aynan shunda ko'rinadi. Kreditning sifati qanchalik erta va aniq aniqlansa, bank rentabelligi shunchalik kam yo'qotish bilan saqlanadi.

Uchinchi yo'l kredit siyosatini daromadlilik va xavf o'rtasidagi muvozanatga asoslashdir. 2024-yil yakunlari bo'yicha Markaziy bank yillik hisobotida bank tizimi rentabelligi bosim ostida bo'lgani, 2025-yil birinchi yarim yilligida esa ma'lum darajada tiklangani ko'rsatilgan. Bu holat shuni bildiradiki, banklar uchun endilikda kredit hajmini oshirishning o'zi yetarli emas. Eng muhim masala kreditning bankka keltirayotgan sof natijasini to'g'ri baholashdir. Kreditlar tasnifini takomillashtirish aynan mana shu vazifani bajaradi. U bankka qaysi segmentni kengaytirish, qaysi segmentda ehtiyotkorlikni kuchaytirish va qaysi kreditlarni erta qayta ko'rib chiqish kerakligini ko'rsatadi.

### **Xulosa.**

Shunday qilib, banklarda kreditlar tasnifini yaxshilash rentabellikni ta'minlashning eng muhim amaliy vositalaridan biridir. O'zbekiston bank tizimida kreditlar ulushi yuqori bo'lib qolayotgan bir vaqtda, foydaning barqarorligi kredit portfeli sifatiga bevosita bog'liq. Kreditlar tasnifi chuqur, aniq va real iqtisodiy holatga mos bo'lsa, bank zaxiralarni asosli shakllantiradi, yashirin yo'qotishlarni erta ko'radi, kapitaldan samaraliroq foydalanadi va daromad sifatini oshiradi. Demak, kreditlarni to'g'ri tasniflash bu shunchaki bank ichki hujjati emas, balki barqaror foyda ishlab chiqarish mexanizmidir.

### **FOYDALINILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI**

1. Abdullayeva SH.Z. Bank risklari sharoitida tijorat banklarining kredit portfelini diversifikasiyalash: doktorlik dissertatsiyasi. - Toshkent, 2000. ([Ziyonet](#))
2. Abdullayeva SH.Z. Kredit va kreditlash: monografiya. - Toshkent: Iqtisod, 2017. ([Научные журналы](#))
3. Adilov M.M. Tijorat banklari kredit portfeli samaradorligini oshirishda kredit siyosatining o'рни va ahamiyati // Aktuar moliya va buxgalteriya hisobi ilmiy jurnali. - 2024. - T. 4, № 7. - B. 38–45.
4. Ziyodilloev X.R. Tijorat banklari kredit portfelini optimallashtirish: PhD ilmiy darajasini olish uchun yozilgan diss. avtoref. - Toshkent, 2024. ([KiberLeninka](#))
5. Mavlanov N.N. Kreditga layoqatlilikni baholash - kompleks tahlil // Aktuar moliya va buxgalteriya hisobi ilmiy jurnali. - 2024. - Maxsus son. - B. 35–42.
6. Maxmudov R.H. Tijorat banklarida muammoli kreditlar bilan ishlash amaliyotidagi muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari // International Finance & Accounting. - 2024. - № 4.
7. Maxmudov R.H. Tijorat banklarining muammoli kreditlarini qisqartirish masalalari // Moliyaviy texnologiyalar. - 2024. - № 3. - B. 57–65.
8. Otamurodov H.H. Tijorat banklari kredit portfelini boshqarishni takomillashtirish: PhD ilmiy darajasini olish uchun yozilgan diss. avtoref. - Toshkent, 2019. ([Финансовый портал TSUE](#))
9. Rasulov T.S., Ziyodilloev X.R. Tijorat banklari kredit portfelini optimallashtirish: monografiya. - Toshkent, 2024. ([Neliti](#))
10. Xolmamatov F.K. Banklar moliyaviy barqarorligini ta'minlash masalalari // Moliyaviy texnologiyalar. - 2023. - № 2. - B. 22–36.
11. Jo'rayev E.B. Kredit portfelini tahlil qilish asosida tijorat banklari faoliyatini optimallashtirish yo'llari // Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot. - 2025. - № 2. - B. 1289–1295.